

JARMO SUONSYRJÄ

SLAAVILAISEN KIRJASTON KOKOELMIEN SYNTY JA KARTUNTA

Helsingin yliopiston kirjasto on hajautunut jo neljälle eri paikkakunnalle maassamme. Se käsittää useita erillisiä kirjastoja, joista Slaavilainen kirjasto on yksi omaleimaisimmista. Sitä on runsaasti esitelty aikakauslehtien ja kokoomateosten sivuilla sekä idässä että lännessä. Tällöin sitä kehutaan erityisesti Venäjän tutkimukseen suuntautuneiden aarreaitaksi. Tällainen kummajainen alkoi kehittyä Venäjän imperiumin länsirajoille 1800-luvun alkupuolella. Jo vuoden 1809 lopulla Turun akatemian konsistori esitti vetoamuksen Suomen asiain esittelijälle valtiosihteeri Mihail Speranskille, että akatemia saisi vapaakappaleina myös venäläiset painotuotteet, koska akatemialla aina vuodesta 1707 oli tämä oikeus valtakunnassa (= Ruotsissa) ollut ja keisari oli Porvoon valtiopäivillä vahvistanut kaikki Suomen suuriruhtinaskunnan vanhastaan nauttimat oikeudet ja privilegiot. Vapaakappaleoikeutta koskeva 19.6.1820 dateerattu kirjelmä on osoitettu akatemian kanslerille, suuriruhtinas Nikolai Paulovitshille, josta tuli seuraava tsaari Nikolai I v. 1825. Tämän nojalla saatu venäläinen aineisto tuhoutui Turun palossa 1827. Vain parikymmentä venäläistä kirjaa on säästynyt yliopiston museoon sijoitettuun ns. Aboica-kokoelmaan.

Akatemian kirjaston tuhoutuminen palossa on voinut osaltaan vaikuttaa siihen, että Nikolai I antoi palon jälkeen Helsinkiin perustetulle Aleksanterin yliopistolle, jonka turkulaisen edeltäjän kanslerina hän oli toiminut kymmenen vuotta, vapaakappaleoikeuden kaikkiin Venäjän valtakunnassa painettaviin julkaisuihin. Tätä koskeva sensuuriasetuksen 52. pykälä mainitsee vain yhden toisen kirjaston, nimittäin Pietarissa sijaitsevan Keisarillisen julkisen kirjaston. Akatemian kirjasto oli saanut tämän oikeuden jo vuonna 1783, mutta se oli unohtunut laista pois. Tämän vapaakappaleoikeuden johdosta Slaavilaisesta kirjastosta kehittyi maahamme kansainvälisestikin merkittävä venäläisen kirjallisuuden kokoelma. Suuri ansio vapaakappaleoikeuden täytäntöönpanossa on Jakov Grotilla, joka 1841 nimitettiin Aleksanterin yliopiston ensimmäiseksi varsinaiseksi Venäjän historian, statistiikan ja kielen ja kirjallisuuden professoriksi. 1900-luvun alkuvuosiin venäjän professori toimi myös venäläisen kirjaston hoitajana. Grot hoiti tämän tehtävän erittäin vastuullisesti. Hän erotti venäläiset kirjat omaksi kokonaisuudekseen ja huolehti riittävien tilojen saamisesta aineistolle, joka oli osittain vielä pakkilaatikoissa, samoin niiden järjestämisestä ja luetteloinnista. Mutta ennen kaikkea hän alkoi valvoa, että vapaakappaleet todella saapuivat Grotin aikana vielä hevoskuljetuksin Pietarin sensuuriylihallituksesta Helsinkiin. Tshuhnat eivät niistä olleet kovin kiinnostuneita eivätkä ymmärtäneet, mitä käyttöä niillä kaikilla maassamme on, kuten Grot hyvälle ystävälleen Pietarin yliopiston rehtorille Pletnjoville kirjoittaa. Grotin ja Pletnjovin kirjeenvaihto oli hyvin vilkasta koko Grotin neljätoista vuotta jatkuneen Helsingin kauden ajan kesäkuusta 1840 vuoden 1853 alkuun. Viimeisissä kirjeissään Pletnjoville ennen siirtymistään tsaarin lasten kotiopettajaksi Pietarin seudulle hän kertoo, että vaikka hänen ei ollut onnistunut edistää Suomen kansan venäjän kielen taitoa, oli hän onnistunut toisessa tehtävässään, nimittäin perustaa yhtenäinen venäläinen kirjasto Helsinkiin.

Suomen itsenäistymiseen asti kertyneen vapaakappalekokoelman täydellisyys selvittämistä vaikeuttaa Venäjän kansallisbibliografian puuttuminen 1800-luvulta. Vapaakappaleiden toimittamisessa oli kuitenkin puutteita. Tilan puutteen vuoksi myös kirjasto itse karsi osan aineistoa. Vuonna 1879 yliopiston kansleri antoi oikeuden siirtää muualle tieteellisen kirjaston kannalta toiarvoinen kirjallisuus, jollaiseksi katsottiin mm. lastenkirjallisuus, oppikirjat, populaaritekniologia, kioskikirjallisuus, kaunokirjallisuuden käännökset ja osa lääketiedettä. Puhutaanpa poistetun vanhentuneita tilastojulkaisujakin, joita viime vuosisadan menetelmin

ennen tietokonekautta ei ollut helppo työstää. Sanomalehdistä voitiin säilyttää vain tärkeimpien keskustusten lehdet. Vielä 1932 Boris Silfversvar kirjoittaa laajassa Helsingin yliopiston venäläisiä kirjoja esittelevässä artikkelissaan, "että tämä karsinta tehtiin aina taitavalla kädellä ja oli yksinomaan osaston hyväksi". Nykyään tähän arvioon ei enää voida mitenkään yhtyä. Esimerkiksi lastenkirjallisuuden tutkimus ja keruu on erittäin aktiivista eri tahoilla. Meidänkin Vanhan kirjallisuuden päivillä lastenkirjallisuudesta on rakennettu yksi päivien näyttävimmistä näyttelyistä. Vapaakappalekokoelman tason nostaminen kioskirjallisuus poistamalla ei liioin herätä tutkijoissa myötäkaikeutta. Epätieteellinen eli kansanomaisen lääketiede olisi nykykatsannossa ollut ensimmäisellä sijalla säilyttämistä eikä karsintaa ajatellen.

Vapaakappalekautena kartutettiin kokoelmia myös ostamalla kirjoja. Venäläisellä kirjastolla oli vuotuinen 500 hopearuplan määräraha tähän tarkoitukseen. 1800-luvun ensivuosisikymmeniin ajoittuvat samaten Helsingin yliopiston kirjaston vastaanottamat kaikkien aikojen suurimmat kirjalahjoitukset. Näistä on erityisesti mainittava Pietarin Tiedeakatemian kirjaston lahjoitus 1820-luvun lopulla ja keisarillisen perheen piiristä tullut ns. Aleksandrovin lahjoitus 1832, joka käsitti 24 000 kirjaa. Suurlahjoitusten myötä tuli kirjastoomme 1700-luvun venäläisen kulttuurielämän mahtimiesten kirjastojen osia, jotka jo 20 vuoden ajan ovat olleet venäläisten bibliografin mielenkiinnon kohteina. Suurin löytö on Venäjän tieteen uranuurtajan ja ensimmäisen venäläisen venäjän kieliopin laatijan akateemikko M. V. Lomonosovin omia merkintöjä sisältäneiden kirjojen paljastuminen. Mistään muualta ei ole löytynyt Lomonosovin yksityiskirjastoon kuuluneita teoksia. Vuonna 1812 palossa tuhoutuneen Moskovan yliopiston kirjaston lahjoitus lienee ollut myös varsin rikas ja arvokas. Siitä ei ole kuitenkaan mitään luetteloa eikä sitä ole vielä pyritty esimerkiksi leimojen ja sidosasujen avulla selvittämään. Valtaosa Slaavilaisen kirjaston varhaispainatteista ja käsikirjoituksista on kuulunut näihin lahjoituksiin. Jos vapaakappalekirjojen fata, kohtalot ovatkin varsin yksioikoiset: kirjapainosta leimauksen ja luetteloinnin kautta hyllyyn, niin lahjoituskirjojen tie on saattanut polveilla pitkin Eurooppaa, käväistä jopa Katariina Suuren kirjastossa ennen päätymistään Helsingin Neitsytpolulle rautakaappiin.

Suomen itsenäistyttyä koostumukseltaan universaalien kokoelman rakentuminen päättyi, ja koko kirjastonkin asema oli epävarma. Sitä vedettiin Neuvostoliittoon ja oltiin myymässä Prahaan. Tämä välivaihe meni varsin nopeasti ohi, ja saatiin rauha alkaa kehittää kirjastoa, jonka hankinnat painottuivat nyt humanioraan. 1920-luvulla Moskovan lähetystömme ja Petrogradin konsulaattimme avustivat suuremmoisesti kirjallisuuden hankinnoissa. Myös kirjallisuuden vaihtosuhteiden solmiminen neuvostoliittolaisten tieteellisten laitosten kanssa sujui yllättävän nopeasti, koska suomalaisilla tiedemiehillä oli tuolloin lukuisat ja läheiset kontaktit venäläisiin kollegoihinsa. Venäläistä emigranttikirjallisuutta oli hankittu jo keisarivallan aikana aktiivisesti ja sama linja jatkui myös sotien välisen kauden. Teimme vastikään luettelon Kiinan venäläiskeskusten Harbinin ja Shanghain venäläispainatteista. Luetteloon kertyi noin kaksi ja puolisataa julkaisua. Täydennettiin myös varhaispainatekokoelmia hankkimalla mm. venäläisen ensipainajan Ivan Fjodorovin ns. Ostrogin raamattu v. 1581 professori Viljo Mansikalta 1 440 markalla. Kyrillisiä inkunaabeleita ei näin pohjoiseen ole kulkeutunut, vaikka niitä tapaakin helposti Keski-Euroopan slaavilaiskeskuksissa.

Slaavilaisen kirjaston heikoimpana alueena pidetään maailmansotien välisenä kautena julkaistun kirjallisuuden kokoelmia. 1970-luvun puolivälissä tehtiin puuteluettelo vertaamalla Neuvostoliiton kansallisbibliografian 1920- ja 1930-lukujen jaksoja kirjaston aakkoskortistoon. Puuteluetteloon ei kertynyt neljää ja puoltasataa nimekettä enempää. Kansallisbibliografiasta sai sen kuvan, ettei tulloin julkaistu kovin paljon humanioraa. Enemmänkin oli jokapäiväiseen käytännön elämään liittyviä oppaita vaikkapa perunanviljelystä. 1950-luvulta lähtien hankintoja pyrittiin laajentamaan venäjän lisäksi myös muita slaavilaiskieliä koskeviksi. Kirjastossa oli toki jo puolalainen vapaakappalekokoelma, joka oli peräisin keisarikuntaan kuuluneesta Puolan

kuningaskunnasta. Sen sijaan slavistiikka länsimaisilla kielillä kuuluu pääkirjaston alueeseen ja sijaitsee siellä. Tämä ei käyttäjiä haitannut, niin pitkään kuin kirjaston kaikki osat sijaitsivat Senaatintorin liepeillä. Solzhenitsynin myötä alkoi venäläisen emig- ranttikirjallisuuden renessanssi. Näiden julkaisujen hankinta nosti Slaavilaisen kirjaston vastikään ilmestyneen kohukirjan *Tehtaankatu 1* sivuille, missä sille on omistettu luku Varokaa kirjasto. Pääpainopiste oli kuitenkin edelleen Neuvostoliiton venäjänkielisessä kirjallisuudessa. Hankinta oli varsin vaivatonta voimakkaasti keskitetystä maasta. Kirjat tilattiin ennakoilmoitusluettelosta Novye knigi SSSR eli SNTL:n uudet kirjat -julkaisusta ja ne saatiin melko luotettavasti vuoden, parin kuluttua. Planit toteutuivat hyvin, ja hinnat olivat varsin kohtuulliset. Rahaa riitti antikvaarisiin täydennyshankintoihin ja aika ajoin harvinaiskirjojenkin ostoon. Vaihtokumppaneiden tarjousluetteloitakin saattoi hyödyntää turvallisista mielin. Yhdestä julkaisusta ei pyydetty vastavaihdoksi yli kahden tuhannen markan hintaista moniosaista koirakirjaa.

Tätä Stalinin kauden jälkeistä tasaista pysähtyneisyyden kautta jatkui kirjaston kannalta kolme ja puoli vuosikymmentä. Ennen tultiin Tallinnasta tai Leningradista Moskovan kautta virkamatkalle Helsinkiin. Kirjat kulkivat myös Moskovan Mezhnigan eli kansainvälisen kirjan kautta Akateemiseen. Sitten kaikki oli toisin. Keskitetty järjestelmä oli hajonnut. Kirjankustantamoita tulee aina vain uusia. Niihin pitäisi voida solmia suorat suhteet, mikäli mieltä saada niiden tuotteita. Kaikenlaisia kolportooreja liikkuu palveluksiaan tarjoten. Vanhat kausijulkaisut joutuvat muuttamaan mahdolltomiksi käyneet kom- tai sov-pitoiset nimensä. Uusi ilmiö on myös uusien kausijulkaisujen vyöry. Kuulin vastikään, että yksinomaan Pietarissa julkaistaisiin 150 sanomalehteä. Tällä hetkellä tilanne ei ole lainkaan hallinnassamme kirjallisuuden hankinnan osalta. Sain aikani faxailtuani tietää, että jopa Venäjän kansallishibliografian levitysoikeudet on myyty East View Publicationsille Minnesotaan. Slaavilainen kirjasto ei ole mikään Lihrary of Congress, joka pystyy perustamaan Moskovaan toimiston valvomaan paikallisille markkinoille ilmaantuvia uutuuksia ja keräämään glasnostin kauden lehtiä. Nyt olisi aika suurlähetystön ja pääkonsulaatin tarjota apuaan siirtymäkauden ajaksi.